

általában használt folyóiratokéval. Mégis kérdés, hogy a hivatkozás-elemzés és a könyvtárhasználati vizsgálatok eredményei elegendő támaszt nyújtanak-e a könyvtáros számára gyakorlati munkájában. LINE és SANDISON szerint a könyvtáros nem nélkülözheti a folyóiratok egységenkénti használatának gyakoriságát, valamint a folyóiratelőfizetési költségek egységre eső használatát elemző vizsgálatokat.

/GOEHLERT, R.: *Periodical use in an academic library. A study of economists and political scientists.* = *Special Libraries.* 69. köt. 2. sz. 1978. p. 51–60./

(Balázs János)

Egy kettős folyóiratrendszer bevezetésének vizsgálata

A folyóiratkiadás két legégetőbb problémája: gazdaságilag maradjon életképes, egyszersmind ne csökkenjen használhatósága és hatékonysága. Ezt kívánja elérni a *kettős folyóiratrendszer*, amelynek keretében a folyóirat két társapként jelenik meg:

az egyik *tömörített összefoglalásokat* közöl főként egyéni előfizetők számára,

a másik pedig főként intézmények, könyvtárak számára közli a *cikkek teljes szövegét* (ún. irattári változat).

Háttér

Az információk mennyiségi növekedésével együtt nőtt a folyóiratok terjedelme, ami nemcsak a költségek növekedéséhez vezet, hanem az olvasótól is fokozottabb válogatást igényel. A folyóiratok tovább specializálódása viszont tetemesen növelné az előfizetési díjat, bár a specifikusabb információk iránt is mutatkozhat általánosabb érdeklődés, csak éppen más-más szempontok szerint. A különféle igények kielégítéséhez az *információk közreadási formáját kell megváltoztatni*. Ebben az irányban évek óta folynak kísérletek, ezek közé tartozik az *American Chemical Society (Amerikai Kémiai Társaság)* kettős folyóiratrendszerének terve is.

Célok és elképzelések

A *Journal of the American Chemical Society* c. folyóirattal folytatott kísérlet kiindulópontja az a feltételezés volt, hogy az egyéni és az intézményi előfizetők száma és aránya (10 ezer, ill. 6 ezer) változatlan marad, ha az egyéni előfizetők az összefoglalásokra, az intézmé-

nyek pedig a teljes szöveget közlő változatra fizethetnek elő. Ez a differenciálás 25–30%-os költségmegtakarítást ígért.

A vizsgálat ki akarta deríteni, *hogyan hat a kettős folyóiratrendszer a kiadóra és a felhasználóra*. Meg kellett vizsgálni azt is, hogy a megváltozott feltételek mellett is hajlandók-e a szerzők továbbra is beküldeni és a lektorok lektorálni cikkeiket; miként befolyásolja az új rendszer az előfizetések számát; miként használják a jelenlegi folyóiratrendszerben az olvasók a folyóiratot, mely részeit tartják hasznosnak, és miként vélekednek a folyóirat információs értékének és árának viszonyáról.

A módszer

A folyóirat 3 számát a szerzők segítségével elkészítették az említett kétféle verzióban. Összefoglalásokként a szerzői referátumokat közölték. A teljes változat maga is *kétféleképpen készült*:

az **A** típus szerkesztéséhez a szerzők elkészítették a referátumot, a cikkükben azonban csak a referátumban nem szereplő információkat szerepeltették;

a **B** típus szerkesztése során a benyújtott és közlésre elfogadott cikkekhez készítették referátumot a szerzővel.

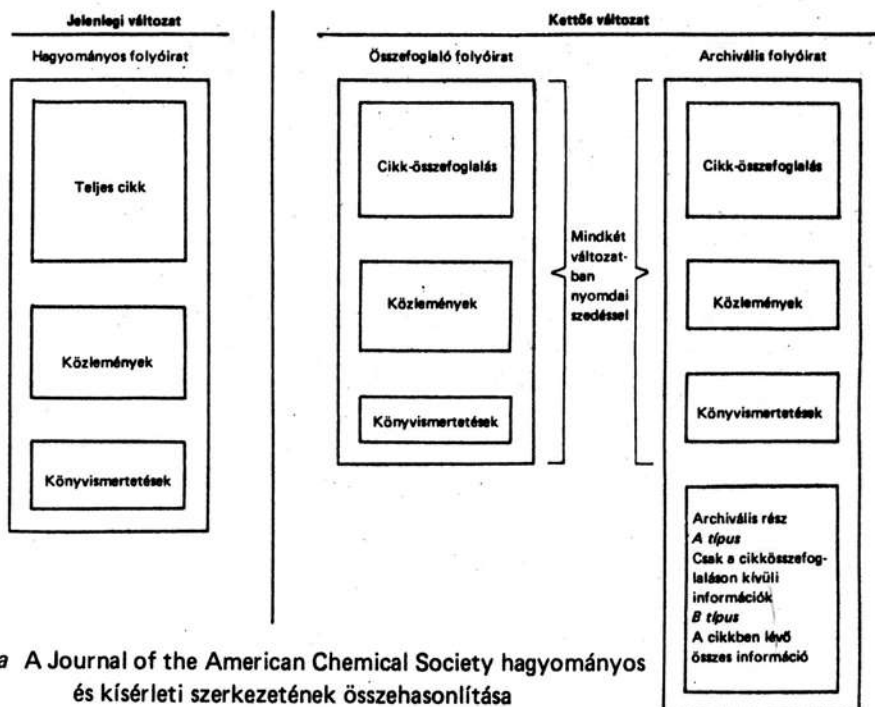
Mindkét esetben a cikk gépelt szövegét sokszorosították, mégpedig 4–4 gépelt oldalt 1–1 folyóiratoldalra kicsinyítve. A rövid szerkesztőségi közlemények és könyvismertetések mind az összefoglaló, mind a teljes változatokban helyet kaptak. Egy teljes szám készült az **A**, két szám pedig a **B** típus szerint (*1. ábra*).

A vizsgálat során a szokásos módszereket – *kérdőív, interjú* stb. – alkalmazták. A megkérdezettek között voltak szerzők, lektorok, szerkesztők, könyvtárosok, továbbá előfizető és nem előfizető olvasók, vagyis kutatók és mérnökök, egyetemi hallgatók stb., tehát *olyan személyek, akik a folyóirat tematikájával valamilyen kapcsolatban állnak*.

1. táblázat

Folyóiratok információs funkcióinak rangsorolása felhasználók és készítőik által

Megnevezés	Előfizető		Szerzők	Lektorok
	Előfizető olvasók	Nem előfizető		
Folyamatos tájékoztatás	69%	57%	57%	82%
Specifikus tárgykör mélyebb megismeretése	45%	38%	43%	69%
Alkötő gondolkodásra ösztönzés	58%	45%	47%	79%
Bibliográfiai vagy forrástájékoztató	48%	39%	50%	71%

1. ábra A Journal of the American Chemical Society hagyományos és kísérleti szerkezetének összehasonlítása

Az eredmények összegezése

A felmérés eredményei nem egységesek. A válaszok egyes esetekben erősen szóródtak, némelykor viszont meglepően megegyeztek.

Az 1. táblázat arra ad választ, hogy a folyóirat által nyújtott tájékoztató formák közül ki mit, ill. milyen arányban tart fontosnak. Kitűnik, hogy valamennyi formát a referálók értékelik a legtöbbször.

A 2. táblázat azt mutatja, hogy az egyéni előfizetők hány százaléka tartja fontosnak a folyóirat egyes részeit, a 3. táblázat pedig az olvasók olvasási szokásaira derít fényt.

2. táblázat

A folyóirat részeinek fontossági rangsora az előfizetők nyilatkozatai szerint

	Nagyon fontosnak tartja az előfizetők
Tartalomjegyzék	68%-a
Rövid közlemények	61%-a
Könyvismertetések	11%-a
Teljes cikkek	44%-a
Referátumok	53%-a
Kémiai szerkezetek	58%-a
Táblázatos adatok	25%-a
Hivatkozások	42%-a

A Journal of the American Chemical Society valamely számát miként tanulmányozzák az olvasók

3. táblázat

A tanulmányozott cikkek száma	Teljesen elolvassa		Átfutja		Feljegyzí hivatkozáshoz	
	az előfizetők közül, %	az elő nem fizetők közül, %	az előfizetők közül, %	az elő nem fizetők közül, %	az előfizetők közül, %	az elő nem fizetők közül, %
0	7	12	—	1	6	9
1	24	39	2	5	12	17
2	29	18	9	17	17	20
3	21	13	16	28	19	11
4-5	10	5	33	28	20	18
6-9	2	—	19	7	7	4
10-	1	—	17	3	4	1

A 4. táblázatban látható, hogyan oszlik meg a válaszolók egyes csoportjainak véleménye a kettős folyóiratrendszer bevezetéséről: legelősebben a lektorok és a könyvtárosok tiltakoztak ellene.

További megállapítás, hogy az amerikai egyetemek oktatói inkább ellenzik a kettős folyóiratrendszer bevezetését, mint a külföldiekéi. Befolyásolja a döntést az életkor is: a fiatalok nagyobb hányada kész elfogadni az új rendszert.

A megkérdezettek nagy százaléka döntött a jelenlegi folyóiratrendszerrel szemben valamilyen más megoldás – összefoglalások és a jelenlegi vagy valamelyik irattári változat kombinációja – mellett.

A két irattári változat közül a megkérdezettek többsége a B változatra szavazott.

Az 5. táblázat arra ad választ, hogy mit kell az összefoglalásoknak tartalmazniuk.

Mivel a folyóirat színvonala a szerzőktől és a lektoroktól függ, azt is vizsgálták, hogy az áttérés az új rendszerre hogyan befolyásolja ezek közreműködését. A 6. táblázat szerint a rendszeresen publikáló szerzők és

lektorok kevésbé fogékonyak a kettős folyóiratrendszer iránt. Határozott állásfoglalás azonban nem lehetséges, mert együttműködésük nagyrészt attól is függ, hogy az új rendszer mennyire lesz képes a szerzők hírnevét továbbra is a jelenlegi szinten biztosítani. Valószínű, hogy számítani lehet majd az új rendszer bevezetését helyeslő fiatalabb korosztály együttműködésére.

A 7. táblázat az összefoglalásokat közlő folyóirat várható hatásáról alkotott véleményeket foglalja össze. Ezek szerint a szerzők és lektorok fontosabbnak tartják az eredeti cikkek hozzáférhetőségét, mint maguk az olvasók.

A 8. és 9. táblázat azt mutatja be, hogy az egyes könyvtár típusok könyvtárosai szerint milyen hatással lehet a kettős folyóiratrendszer a könyvtárakra, illetve hol vezethet előreláthatólag nehézségekre. Azok a könyvtárosok, akik csak az irattári példányt látták, több nehézségtől tartanak mint azok, akik mindkét társlapot ismerik.

A vizsgálat során mind az egyéni és közületi előfizetőknek, mind az elő nem fizető olvasóknak a formák és

4. táblázat

A kettős folyóiratrendszer bevezetésével kapcsolatos vélemények

Megnevezés	Olvasók		Szerzők	Lektorok	Könyvtárosok	Szerkesztők
	előfizetők	nem előfizetők				
<i>Helyesli</i>						
határozottan	18%	33%	18%	11%	10%	8%
mérsékelten	24%	28%	22%	17%	16%	35%
kevésbé	11%	17%	15%	4%	17%	12%
összesen	53%	78%	55%	32%	43%	55%
<i>Ellenzi</i>						
határozottan	9%	4%	11%	12%	12%	19%
mérsékelten	13%	6%	15%	18%	16%	8%
kevésbé	18%	7%	18%	36%	29%	15%
összesen	40%	17%	44%	66%	57%	42%

5. táblázat

Az összefoglalásokban szerepeltetendő fontos tartalmi elemek

Megnevezés	Előfizetők			Szerzők		
	helyeslők	ellenzők	összesen	helyeslők	ellenzők	összesen
Kísérletek leírása	18%	51%	32%	4%	22%	12%
Kémiai szerkezetek	51%	67%	57%	35%	60%	46%
Táblázatos adatok	16%	35%	24%	7%	30%	17%
Hivatkozások	29%	52%	39%	14%	49%	30%

6. táblázat

Szerzők és lektorok együttműködési készsége az új folyóiratkiadási rendszerben

Együttműködési költség	gyakran ^{1/} esetenként		gyakran ^{2/} esetenként	
	publikáló szerzők		lektoráló szerzők	
% - os aránya				
Határozottan csökken	22	5	24	7
Valószínűleg csökken	22	15	24	13
Változatlan	54	76	52	76
Valószínűleg növekszik	—	1	—	4
Határozottan növekszik	3	1	—	—

^{1/} Az utolsó 5 évben 5 cikknél többet publikáltak^{2/} Az utolsó 5 évben 30 cikknél többet lektoráltak

7. táblázat

Az összefoglalásokat közlő folyóirat várható hatása

	Olvasók		Szerzők	Lektorok
	előfizetők	nem előfizetők		
Az olvasó időt takarít meg	73%	76%	75%	73%
Elősegíti a folyamatos tájékoztatást	49%	69%	71%	62%
Szükségessé teszi az irattári változat könyvtári használatát	47%	25%	65%	87%

árak különböző változatai között kellett választaniuk. A választásban az ár természetesen inkább befolyásolta az egyéni előfizetőket, mint a könyvtárakat. Várható, hogy a nem előfizető olvasók egy része megrendeli a hagyományos folyóiratnál olcsóbb összefoglaló változatot.

A 3 kísérleti folyóiratszám alapján *bebizonyosodott az a feltételezés, hogy a kettős folyóirat előállítási költsége mintegy 25–30%-kal kisebb a hagyományos folyóiraténál.*

Bár a jövő terveiben még nem szerepel az átállás a kettős folyóiratrendszerre, illetve az irattári változat megjelentetése, a kísérlet során nyilvánvalóvá vált az összefoglaló változat szükségessége. Tervbe vették tehát egy összefoglalásokat közlő folyóirat publikálását a hagyományos *Journal of the American Chemical Society* mellett, akár a jelenlegi folyóiratrendszer egyéb változatainak keretében.

A lehetséges változatok:

összefoglalásokat közlő és hagyományos folyóirat közreadása mikrofilmen;

8. táblázat

A kettős folyóiratrendszer hatása a könyvtárakra

	Tudományos könyvtárak	Ipari könyvtárak		Együtt
		a)	b)	
Több segítség kell a könyvtárostól	47%	42%	55%	49%
Növekszik az igény a könyvtári példány iránt	47%	50%	67%	56%
Növekszik a másolási szükséglet	50%	43%	50%	54%
Növekszik a raktári helyszükséglet	65%	59%	66%	62%
Növekszenek a könyvtárak költségei	75%	72%	73%	73%

9. táblázat

A könyvtárak várható nehézségei

	Tudományos könyvtárak	Ipari könyvtárak		Együtt
		a)	b)	
Beszerezés	35%	26%	31%	30%
Katalogizálás	25%	12%	13%	16%
Felvilágosítás	52%	44%	49%	49%
Könyvtárközi kölcsönzés	46%	38%	47%	44%

a) Mind az összefoglalásokat közlő, mind az irattári társlapot látták.

b) Csak az irattári társlapot ismerik.

összefoglalásokat közlő folyóirat kiadása és az eredeti cikkek teljes szövegének kívánságra történő megküldése; több folyóirat cikkeinek összefoglalásait közlő folyóirat kiadása.

Lehetséges, hogy kedvező fogadtatás esetén a fenti változatok közül egyet vagy többet kísérleti jelleggel megvalósítanak.

/TERRANT, S. W. – GARSON, L. R.: Evaluation of a dual journal concept = Journal of Chemical Information and Computer Sciences, 17. köt. 2. sz. 1977. p. 61–67./

(Dezső Zsigmondné)